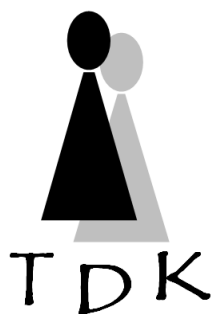

A hatvanas évek korszelleme Amerikában

**Különös tekintettel a felsőoktatásra és az újbóloldal
megjelenésére**

Tudományos Diákköri Dolgozat

Konzulens: Dobó István

Bús Gergely

Gazdálkodástudományi Kar

Osztatlan képzés

Vezetés-szervezés szak

V.

2012. március 25.

A BCE Közgáz Campus Tudományos Diákköri Konferenciáját a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0023 azonosítójú "A tudományos képzés műhelyeinek átfogó fejlesztése a Budapesti Corvinus Egyetemen" című projektje támogatja.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	1
2. Az újbaloldali gondolat alapjai.....	2
2.1. A modernitás	2
2.2. Reakciók a racionalításra	5
2.3. Amerika és Európa viszonya a modernitáshoz	8
3. Egy évtized számokban	10
3.1. Demográfia.....	10
3.2. Gazdasági, társadalmi változások	12
4. Az átalakuló egyetem	17
4.1. Expanzió.....	19
4.1.1. Tömegesedés	20
4.1.2. Többszektorúság.....	21
4.2. Az átalakulás hatásai	24
5. Az újbaloldal elterjedésének okai.....	28
5.1. Az újbaloldali eszme elterjedése Amerikában	28
5.2. Konklúzió.....	30
Hivatkozásjegyzék:	33

1. Bevezetés

Dolgozatomban az Egyesült Államok hatvanas években lejátszódó nagy társadalmi változásai mentén folytatom vizsgálódásaimat. Általában nehéz egy évtizedből egy konkrét eseményt vagy jelenséget kiemelni, melyről azt mondhatjuk, hogy igazán jellemzi a korszakot. Ha megkérdezzük valakit, hogy mi jut eszébe a hatvanas évek Amerikájáról, valószínűleg számos kép és fogalom eszébe fog jutni: a holdraszállás, az űrverseny, a Woodstock fesztivál, hippik, a vietnámi háború, polgárjogi mozgalom, Led Zeppelin, diáklázadás, és a sort folytathatnám. Egyszerre zajlottak ekkor jelentős mértékű demográfiai, gazdasági és társadalmi változások melyek egymást is katalizálták, illetve kulturális, gondolkodásmódbeli változásokat indukáltak. A korszak számomra legemblematisabb jelensége az ellenkultúra virágzása. Ez egy igen összetett fogalom, kulturális, politikai és életmódbeli aspektusokkal, máig jelenlévő hatásokkal, nem csak a tengerentúlon. Ahhoz azonban túl tág téma, hogy egy dolgozattal lefedhető legyen. A leszűkítés érdekében tehát kiválasztom belőle azt, amelyikről úgy gondolom, hogy elméletileg leginkább megalapozható, ez pedig az ellenkultúra politikai síkja lesz, az újbaloldali irányzat.

Mivel az irányzat Európából indul, érdekel, hogy mi teremthette meg a kapcsolatot a két kontinens között, illetve választ keresek arra a kérdésre, hogy milyen hatások vezettek az újbaloldal kialakulásához Amerikában.

Miután azt gondolom, hogy akár az ellenkultúra, akár az újbaloldal leginkább a huszonéves korosztályhoz állt közel, ezen belül is a diákság kulcsszerepet játszott benne, szeretném megtudni, hogy milyen kapcsolatot találni az újbaloldal és a diákság között. Dolgozatom másik fő vonala tehát a felsőoktatás lesz. Ezt sem szeretném kontextus nélkül kezelni, így megvizsgálom, hogy milyen változáson ment keresztül a szektor, illetve mi eredményezte ezt az átalakulást. A kapcsolatot pedig a dolgozat végén a dolgozat végén arra a kérdésre keresek választ, hogy hogyan álltak az újbaloldaliak a megváltozott felsőoktatáshoz.

2. Az újbaloldali gondolat alapjai

Tulajdonképpen nem csak a fennálló értékek megkérdőjelezéséről volt szó a hatvanas évek amerikájának lázadó szellemiségében, hanem azoknak határozott elutasításáról. Alapvető, vehemens, néhány esetben felforgató elutasításról, melynek az energiáját nagyrészt egy erőteljes szorongó érzés és párhuzamos szabadságvágy szolgáltatta. A modern társadalom következményeivel kapcsolatos szorongás és szabadulásvágy volt az, ami az ellenkultúra és az újbaloldal eszméit táplálta, ezért fontos, hogy – amennyire a dolgozat keretei engedik – egy meglapozott betekintést nyújtsak a modernitás kérdéskörébe. Bemutatom a fogalmat általánosan, majd fejlődését és a vele kapcsolatos főbb kritikákat is megemlítem.

2.1. A modernitás

A modernitás kérdésköre a szociológiában, újkori filozófiában meglehetősen széles körben tárgyalt, mondhatni megkerülhetetlen kérdés, mely számos – akár egészen különböző iskolákat követő – gondolkodót foglalkoztatott. Nem szándékom most teljes életműveket bemutatni, de néhány elképzelésre és a fogalom értelmezésének különbségeire felhívnam a figyelmet. Általánosságként elmondható, hogy az ipari társadalom kialakulása fordítja a figyelmet erre a kérdésre. Gondoljunk elsőként Marxra, aki a kapitalizmus megjelenését tartotta a modernitás központi kérdésének, legfőbb problémájának pedig a munkásnak a munkájától való elidegenedését, valamint a tőkés polgársággal való szembenállását (Marx, 1967). Noha nem veszik át pontosan ebben a formában, de – mint azt később látni fogjuk – a hatvanas évek újbaloldali szellemiségében is egyértelműen kirajzolódik Marx kapitalizmusellenessége.

Továbbmenve, Weber értelmezését szeretném bemutatni és alapul venni, mert az ő modernitás felfogása felel meg leginkább vizsgálatom céljának. Weber (1979) felfogásában a modernitást tulajdonképpen a felvilágosodástól számíthatjuk, ez az esztétörténeti időszak az, ami a modernitás fogalmát tartalommal megtölti.

A felvilágosodás hozta azt az új gondolkodásmódot, ami szeretett volna szabad teret nyitni az ember önállóságának, egyéni szabadságának, illetve szabad gondolkodásának, értelmének a középkor sokszor dogmatikus és babonás, az előre

elrendeltetésben, konvenciókban hívó gondolkodásmódjával és társadalmi berendezkedésével szemben. Az élet különböző területeire kiterjesztett racionalitás tehát a valóság jobb megismerésén keresztül az emberi szabadság növekedésével jár, és a boldogság eléréséhez vezet (Encyclopaedia Britannica, 2012).

A felvilágosodás vezetett tehát a modern társadalom kialakulásához, Weber (1979) modernitásról alkotott elképzelésében ez a következőket takarja tehát pontosabban: az ész fölénye, szekularizáció, és a varázslattól való megfosztás (entzauberung).

Az ész győzelme a racionális gondolkodás elsőbbségét jelenti a dogmatikussal, tekintélyelvűvel, vagy vallással szemben, és egyúttal az élet legtöbb területén kizárólagos létjogosultságot kap. A tradicionális társadalom vallási, vagy más nem tudományos alapokon nyugvó érveléseinek helyébe a tudományosan megalapozott észérvek kerülnek, és a racionalizáció érvényesül a gazdaság és az államigazgatás területén is: létrejön a kapitalista vállalat és a bürokratikus államapparátus.

A racionalitás elterjedésének következményeként végbemegy a szekularizáció is, azaz a modernításban véglegesen különválnak a tudomány és a vallás, illetve politikai síkon az állam és a vallás. Láthatjuk, hogy itt állam és tudomány az egyenletnek egyazon, a vallással szemben lévő oldalán helyezkednek el, ez nem sokára még a felvilágosodásnak egy fontos, a modernításban megvalósuló következményére hívja fel a figyelmet. Végül pedig a varázslattól való megfosztás is szükségszerűen bekövetkezik, azaz eltűnik a miszticizmus és a vak hit, hiszen ezek nem férnek össze a tudományos megértéssel, s végül csak a profán világ marad.

A tudomány és technika – mint a tudomány eszköze – kulcsfontosságúvá válásával, a ráció uralmával az emberi gondolkodás számára az igazság kutathatóvá, megismerhetővé válik, és egy új vezérelv jelenik meg, ez pedig a progresszió. Az ész győzelme átrendezi a hagyományos hatalmi struktúrákat, de nem csak a tekintélyelv bukik meg. Pontosítva Weber (1970) alapján, érvényét veszti a transzcendentális (istentől származó), tradicionális – hagyományok, szokásszerűség alapján, pl. örökletes úton létrejövő – illetve karizmatikus – pozitív személyes tulajdonságok, kinyilatkoztatás vagy vezéri tulajdonságok alapján létrejött – uralom. Helyettük a modernításban a racionális - törvényességen nyugvó, jogszabályokkal meghatározott, illetékességen alapuló – uralom válik dominánssá.

Itt vissza is utalok az imént a szekularizációnál felmerülő állam-tudomány-vallás háromszögre, amiből mostmár látszik, hogy az állam és a tudomány egy pontba konvergál. Azért gondolom ezt, mert úgy tűnik érdekükben áll egymást támogatni. Az államnak a tudományt a minél tökéletesebb, helyes irányú és mértékű intézkedések meghozásában való technikai segítsége miatt, a tudománynak pedig éppen a növekvő befolyása és a racionalitás uralmának megőrzése érdekében van szüksége egy biztonságot nyújtó, kiszámítható környezetre. A modernitásban tehát weberi értelemben a racionális uralom fenntartása érdekében szorosan együttműködnek.

Ide kapcsolódnak Bell (1974, 43.o.) hetvenes évek közepén a posztindusztrialitásról leírt gondolatai. A posztindusztriális társadalom az ipari társadalomhoz képest csupán gazdasági szerkezetváltáson átment modern társadalom, a szervező logikája szintén a racionalitás, sőt, még inkább mint elődjének volt. Így az iparitól a posztindusztriális felé haladva egyre inkább kiteljesedik a technokrácia, azaz a racionális-tudományos gondolkodás már a társadalmi élet legtöbb területének uralkodó eszméjévé válik. Bell alábbi pontjai tehát jól jellemzik majd a hatvanas évek változásait is, amikor is látni fogjuk, hogy a posztindusztriális, egyre technokratikusabb társadalom, már kialakulóban volt ebben az időben:

1. A társadalom alapvető, intézményesült szükségletévé erősödik a tudomány és egyéb kognitív értékek.
2. A döntések méginkább technikaivá válásával a tudós, a közgazdász a politikai folyamatok közvetlen részesévé válik.
3. Egyre inkább bürokratizálódik a szellemi munka, ezzel a korábbi intellektuális tevékenységeknek és értékeknek megkötéseket szab. (Például a tudásipar szükségletein keresztül.)
4. A műszaki értelmiség kiterjesztésével egyre inkább élesedik a szembenállás a műszaki és a bölcsész értelmiség között.

Bell fenti leíró jellegű állításai alapján, és a korábbi weberi uralomformák figyelembe vételével kijelenthetjük, hogy tudásalapú, posztindusztriális modern társadalomban egy új elit gyakorolja a hatalmat, ez pedig a ráció birtoklója, a szakértők, tudósok, az értelmiség. Az új csoport jellemzője, hogy ésszel belátható érvekben próbál operálni, és azokat fogadja el érvényesnek.

Az újonnan létrejövő elitet nevezhetjük szakértőknek, tudósoknak, az államigazgatásban és a gazdasági (sőt, akár a kulturális) szférában tudományos előrejelzés alapján racionális érvek alapján mérlegelő döntéshozóknak, technokratáknak, értelmiségnek, ezek a halmazok átfedésben vannak egymással. Az azonban közös mindben – legalábbis a modernitás ideáltipikus állapotában – hogy mozgatórugójuk a középkori emberrel, (vallási, feudalisztikus) elittel szemben a racionalitás, az értelem és a progresszió. Ez a vezető réteg azonban a technokratikus társadalom megjelenésével egyre inkább természettudományossá (vagy közgazdásszá), azok pedig a politika részeseivé válnak. Ez azt jelenti, hogy a hatalom gyakorlói között egyre kevesebb a humán értelmiségi, a művész, vagyis a gazdasági és technikai racionalitás felülreprezentálódik a hatalomban, míg a humán szempontok alul. A továbbiakban nem szeretném különválasztani a fenti fogalmakat, értelmiségnek fogom nevezni, de az új elit szinonimájaként kezelem őket. Mivel azt is mondhatjuk, hogy ők az értelem birtokosai, ezért egyik legfontosabb intézményük az egyetem. Az egyetem képzzi őket, itt fejleszthetik tovább tudásukat, oszthatják meg másokkal a közös gondolkodás és fejlődés reményében, valamint itt adják tovább az újabb generációknak.

Természetesen sosem volt teljes egyetértés abban, hogy felvilágosodás, racionalitás, modernitás, technokrácia tengely minden eleme helyén van, és jó irányba vezeti az emberiséget. Az alábbiakban erre láthatunk példákat.

2.2. Reakciók a racionalításra

Az ember racionalitás térhódításától való félelme nem a huszadik század terméke. Már jóval korábban, Bíró (1987) szerint a klasszicizmus és a romantika határán megtalálhatóak azok az költők és írók, akiknek kétségei támadtak a felvilágosodás pozitívumaival kapcsolatban. Érdekes róluk egy szót ejteni, hiszen részei a felvilágosodásból a modernitáson keresztül az ellenkultúrába, végső soron az újbaloldalhoz vezető útnak. Friedrich Schiller a racionalitással szemben egyfajta bensőséges, az esztétikát középpontba állító nézetet vallott, melyben hangsúlyozta a művészet, a képzelőerő fontosságát, és úgy gondolta, hogy egy helyes – esztétikus – világhoz a misztikus élményeken, a személyiség részleges átalakításán keresztül vezet az út. Novalis szintén a misztikum és az esztétikum talaján indul el, de ő eksztatikus

élményekben és álmokképekben látja feloldhatónak a racionalitás és a humánus szembenállását. Shelley pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy az ember egyre inkább elveszti képzelőerejét, mely nélkül saját emberiségével veszíti el a kapcsolatot. A költészetnek pedig éppen ennek megtartása, a tudománnyal való kapcsolattartás, kiegyenlítés a feladata. A három irodalmi személyiség véleménye tehát némileg eltér racionalitáskritikájában, ugyanakkor nagyjából közös pontként állítható, hogy szerintük nem az ember által alkotott folyamatok, intézmények átalakítása, hanem a szépség és a művészet képes csak megőrizni a humanitást, ehhez pedig olyan misztikus, eksztatikus élmények átélésére és leírására van szükség, mellyekkel a személyiség maga alakul át.

A humanitás eltűnéséért aggódó fentebb ismertetett emberképet egészen szorongóvá alakítja át később Heidegger filozófiája, aki viszont már az újbaloldal egyik tematizálójának, Herbert Marcusénak is tanára egy ideig. Heidegger nem a racionalitás vagy a modernitás kritikája miatt érdemel figyelmet, hanem mert hatással volt Marcuse gondolkodására, és a későbbi fejezeteket megelőlegezendő, az egyetem szerepéről vallott elképzelése is alapul szolgálhat az újbaloldalnak az egyetemmel szemben megfogalmazott kritikáinak. Az egzisztencializmus alapművében (Heidegger, 2007) megírja, hogy az ember és a tudomány válságának az oka, hogy a filozófia felhagyott a lét kérdésének kutatásával, visszatérésre szólít fel. Rávilágít, hogy emiatt a kor embere (legalábbis az európai értelmiségi) magára hagyatott, céltalan, fogódzkodó nélkül lebeg a létezésben, és mint ilyen, nem számíthat a gondviselésre, sem megváltásra. Mindez meglehetősen szorongást idéz elő az emberben, aki elmélete szerint egy félelemélményben élő lény lett.

A lét értelmének kereséséhez való visszatérés helyszínéül az egyetemet találja alkalmasnak, konkrétan is tetten érhetjük ezt rektori beszédében: „maga a kérdés lesz a tudás legmagasabb alakja” (Heidegger, idézi Bókay 2006, 244.o.). Bókay (2006) értelmezésében ez annyit jelent, hogy az igazság nem egy előre adott, megismerésre váró objektum, hanem olyasvalami, amit az egyén önmaga értelmezésén keresztül dolgoz ki. Az egyetem feladata így nem az *igazság* átadása, tudásközvetítés, hanem a lehetséges igazságok megkeresése, viszonyuk feltárása, különböző olvasatok interpretálása. Így az egyetem nem a tudás befogadását igényli, sokkal inkább a keresést tanítja.

Egyetemi évei alatt Heidegger tanítványa az ellenkultúrára talán a legnagyobb hatást gyakorló gondolkodó, Marcuse is, aki ugyan később kritikusan viszonyult hozzá

– a rektori beszéd előtt nem sokkal még nála habilitált, majd a frankfurti iskolához csatlakozott (Taylor – Winqvist, 2001), de az igazság megkérdőjelezése, a keresés-kérdezés és interpretáció tetten érhető kritikaiságában, anti-hierarchikus szemléletében, melyek már inkább a társadalmi jelenségek vizsgálata felé terelődtek. Az eredendően neo-marxista társadalomelméleti irányzatként jellemezhető frankfurti iskolához pedig a huszadik század jelentős kritikai elméletei, a nyugati társadalom, a kapitalizmus és a tömegtársadalom kritikái (mely utóbbi a kommunizmus kritikáját is magában foglalja) köthetőek. Ezeket a nézeteket Marcuse egyik művén keresztül tudom a leginkább szemléltetni.

Az 1964-ben írott, Az egydimenziós ember című művében Marcuse (1990) kifejtette, hogyan látja a modern társadalom mindennapjait. Átfogóan kritizálja a racionalitásból következő kapitalizmust és a szovjet kommunizmust egyaránt, melyek szerint tömegtársadalmat hoznak létre, és mindkét esetben egy termelési logikába kényszerítve gyakorolnak elnyomást az ember felett, ezzel egydimenzióssá téve őt. Persze Amerika esetében kritikája a kapitalizmus bírálataira vonatkozik, szemléletében az ember megfosztva a szabadságától és sokoldalúságától elnyomott, méghozzá a kapitalista gazdaság uralkodik felette nem valós igények ébresztésén keresztül, valamint hatalmát a technika eszközeivel biztosítja. Az ember emiatt boldogtalan, hiszen a kapitalizmus termékévé válik azáltal, hogy magát csupán az általa birtokolt termékekkel azonosítja. Kézzelfoghatóan jelenik meg az elnyomó mechanizmus a tömegkultúrában és a reklámokban, mely újabb és újabb fogyasztásra ösztönöz, miközben az említett egy dimenzióba zárva tartja az embert. Nézeteit a modernitás által létrehozott bürokrácia-ellenességével is kiegészíti, ezzel is az uniformizálás és tömegesítés ellen szólva. Véleménye szerint ide vezetett a felvilágosodás racionalitáskultusza, mellyel szemben fontosnak tartja egy, a status quoval szembeni kritikaiság képviselését, az ember sokoldalúságának hangsúlyozását, a felesleges fogyasztás visszafogását és egy nem fogyasztói boldogságérzés felismertetését, valamint az elnyomott kisebbségek és az ember belső (egyfajta kreatív, ösztönös) énjének emancipációját.

Az újbaloldal alapját képező szellemi irányzat, a Marcusén keresztül ismertetett frankfurti iskola tehát nem az egész modernitást kitizálta, nem kritizálta a felvilágosodás minden eredményét. Ha visszamegyünk a Weber által a modernitást leíró jelenségekhez, azt találjuk, hogy a szekularizáció, és a varáslattól való megfosztás ellen nem emeltek szót. Véleményem szerint ez azért van mert a felvilágosodás

alapvető, demokratizáló törekvéseivel, az ember felszabadításával a vallási, babonás, egyszóval irracionális elnyomás alól egyetértettek. A racionalitás emancipáló szerepe számukra is elfogadható, a probléma a modernitás olyan, szerintük túlzó, elnyomó hatásaival volt, mint a technokrácia és a fejlett kapitalizmus. Tulajdonképpen a felvilágosodás alapjához szerettek volna visszatérni, amely rossz irányba ment el, a racionalitást rosszul használták fel, mivel egyenlősíteni akarta az emberi fajt, de újabb elnyomást sikerült csak létrehoznia.

Az újbaloldal célja tehát a technika és a kapitalizmus által teremtett hierarchia lebontása, a technika által igényelt specializáció elnyomó, gondolkodást beszűkítő hatásainak megszüntetése, és az uralkodó hatalmi viszonyok felszámolása az elnyomottak – ilyen mivoltukkal való szembesítésén keresztül – emancipációjával, a hatalom demokratizálásával.

2.3. Amerika és Európa viszonya a modernitáshoz

Korábban érintettem a modern társadalom vezető csoportját, melyet átfogóan értelmiségnek neveztem. Mint azt is láttuk, nem egyértelmű a racionalitás uralmának fogadtatása, különböző időkben, de folyamatosan jelentkeztek kritikusai. A következőkben azt mutatom meg, hogy földrajzi eltérés is mutatkozik az új elit berkein belül, e dimenzió mentén is találunk különbségeket az elfogadottságában.

Európa és az amerikai kontinens éppen a felvilágosodás időszaka alatt szakadt el egymástól politikai értelemben, így bár a felvilágosodás még akár egyként is hathatott a két helyen, az eszmei irányzat utóélete már különválik. Nem egyértelmű, hogy a szakítás az oka a két kontinens szellemiségében való különbségeknek, vagy már eredetileg fennálló különbségek vezetnek a szakításhoz. Mindenesetre az megállapítható, hogy meglehetősen éles törésvonal figyelhető meg az amerikai és az európai értelmiség között, ezt Molnár (1996) alapján mutatom be.

Előbbi pragmatikusabb, alapvetően gazdasági beállítottságú, eredményorientált, célja a jómódban és biztonságban való élet, melyet ráadásul a weberi protestáns etika (Weber, 1995) értelmében még a modernitás előtti kulturális gyökerei is támogatnak, vagy éppen ezek okozzák. Az amerikai értelmiség alapvető jellemzője a magas szintű önbizalom, mely abból a sikerélményből táplálkozik, hogy a természettudománnyal (és

az értelemmel általában) sikerült legyőznia természetet és a történelmet. Úgy gondolja, hogy saját sorsát teljes mértékben maga uralja, tulajdonképpen nem is hisz semmiféle sorsszerűségben. Így tehát a felvilágosodás következményeivel maximálisan élni próbál, a modernitásban megtalálja saját helyét.

Ezzel szemben az európai értelmiség inkább folyamatorientált, akár nem is egyértelműen kapitalizmuspárti, és célja általánosan a boldog élet. Ez utóbbi kicsit megfoghatóbb, ha alatta a minél nagyobb fokú szabadságot értjük. Azért egyre nagyobb, mert az európai értelmiség szemléletében a történelemnek van egy teleológiája, mely reményei szerint a szabadság növekedésének irányába mutat. Ez a lineáris történelemszemlélet Molnár szerint vélhetőleg a keresztény hagyományokból maradt hátra, az üdvözüléshez vezető út helyére a szabadsághoz vezetőt behelyettesítve. Világképe nem olyan pozitív, mint az amerikaié, sorsszerűség és tragikum jellemzi. Nem találja a helyét, hiszen az idealizált szabadságeszménytől (az üdvözüléstől, a tökéletes világtól) a valóság nagyon könnyen eltér, a hozzá vezető út kijelölésében pedig nincs egyetértés. Ugyanakkor azt veszi észre, hogy a világ egyre inkább Amerika képére formálódik, győz az elszemélytelenedés, a materializmus, a kiszámíthatóság, a technológia a kultúrával szemben, egyszerűen a tömegtársadalom a humánus és a természetesség felett. Mindezzel emberi szabadságát érzi veszélyeztetve, ráadásul a huszadik században két, a tudományos racionalizmus szempontjából hasonló világhatalom közé ékelődött. Az európai értelmiség az általános tragikus sorsszerűség-élményben elveszti szeme elől létezésének célját, értelmét, melyet az amerikai életforma terjedésétől való félelem tovább táplál.

Ebben a fejezetben tehát ismertettem a felvilágosodás hatására létrejövő modernitást, melynek elemei közül számomra elsősorban a racionalitás, mint domináns szervezőerő volt hangsúlyos. Bemutattam a racionalitás dominanciájának azt a fejlett változatát, ahol az már az élet legtöbb területére kiterjed, ezt neveztem technokráciának, mely a posztindusztriális társadalomban jelentkezik. Szót ejtettem az újonnan vezető szerephez jutott csoportról, az értelmiségről, melynek vezéreszméje szintén az értelem, de tagjainak összetétele és gondolkodásmódja a fejlett posztindusztriális-technokratikus társadalomban egyre inkább technikaivá és természettudományossá válik. Ezek után rávilágítottam néhány, a racionalitással szemben jelentkező kritikára: ezek részben a humanitás eltűnését róják fel, másrészt az újbaloldal forrásának tekinthető frankfurti

iskola és Marcuse pedig a kapitalizmus és a technika elnyomó uralomformáit számolnák fel, demokratizálnák a hatalmat, és felszabadítanák az ember tudatát a tömegtermelés és uniformizálás hatásai alól.

Végül felhívtam a figyelmet arra a szemléletbeli különbségre, ami az európai és amerikai embernek a felvilágosodáshoz, és annak következményéhez, a modernitáshoz való hozzáállásában húzódik meg. Ez a különbség azért érdekes, mert láthatjuk, milyen jelentős különbség húzódik a két kontinens intellektualitása között, ám ez később bemutatott módon mégis közeledik egymáshoz.

Az újbaloldali gondolat megalapozása után, a következő fejezetben a hatvanas évek Amerikájának társadalmi és gazdasági folyamatait fogom részletesebben ismertetni statisztikai adatok segítségével, abból a célból, hogy megmutassam, a tendenciák lehetőséget adtak arra, hogy az újbaloldali gondolkodás kibontakozzon. A bemutatott folyamatok nem csak az újbaloldal kialakulására szolgáltatnak okot, de a felsőoktatás átalakulására is.

3. Egy évtized számokban

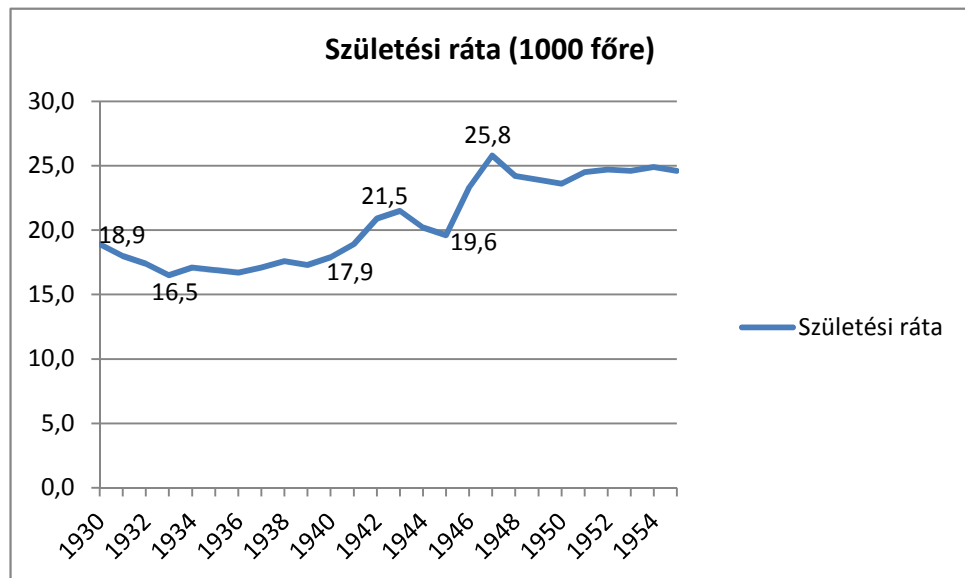
3.1. Demográfia

Miért fontos kérdés a demográfia a korszellem kialakulásának megértéséhez? Azt, hogy a fiatalokban általában nagy az újító potenciál, a megkérdőjelezés képessége és a tetterekészség, ritkán szokták megkérdőjelezni. Bár véleményem szerint ez részben alapvető életkori sajátosság, illetve a társadalom szervezetébe még frissen integrálódó „szervezeti tagok” innovatív, valamelyest külső szemlélő szemével látni képes, nem berögzült sémákra építkező gondolkodásmódja, azért akár az is megérvelhető, hogy ez a fajta fiatalos újító attitűd érdemben éppen csak a hatvanas évek kereteket kitágító légkörének hatására bontakozhatott ki. Ugyanakkor logikusan belegondolva a fiataloknak jelentősen kisebb (jelenben érzékelhető) kockázattal jár valamilyen társadalmi változás kezdeményezése. Nem kell például egy már megszerzett egzisztenciát félteniük, családfenntartóként az állásuk miatt aggódniuk stb. Mindez azért fontos, mert arra gondolhatunk, hogy a fiatalok megnövekedett száma elősegítheti

olyan változások létrejöttét, mint a hatvanas évek kulturális forradalma, illetve ez a tömeg megjelenhet az egyetemi hallgatók számában is. Mindezek ellenére természetesen, mint látni fogjuk, a fiatalok számbeli növekedése csupán bázisa lehetett a társadalmi változásoknak, annak okai között technológiai, jóléti és politikai változásokat is találunk.

Az Egyesült Államok huszadik század közepi születési statisztikáit nézve az alábbiakat láthatjuk.

1. ábra

Forrás: saját ábra, Bureau of the Census, 1940. 88.o, 1950. 63.o, 1955. 59.o, 1960. 52.o.alapján

A nagy gazdasági világválság nyomán a születési ráta jelentősen visszaesik 1933-ra, majd 1939-ig nagyon lassú és hullámzó növekedés indul meg. A negyvenes éveknél – az ekkor született gyermekek az igazán relevánsak vizsgálatom szempontjából, hiszen a hatvanas évekre ők a huszas éveikbe érnek – azonban észre kell vennünk, hogy egy erősebben növekedő fázisba érünk, azaz jóval több gyermek születik ekkor. Az 1940-es ezer főre eső 17,9 születés 1943-ra 21,5-re ugrik fel, majd ugyan 1945-re némileg visszaesik, de 1947-re hatalmasat emelkedik, elérve a 25,8-as értéket. Ez a háború utáni csúcs az évtized eleji 17,9-hez hasonlítva 44%-os növekedést jelent a születési rátában, de még a két évvel későbbi 21,5-höz képest is 20%, illetve 1945-höz képest harminckét százalékos növekmény. Azt gondolom, hogy ez egy igen jelentős népességbeni változás, tekintetbe véve a korábbi időszak tendenciáját, így a baby-boom kifejezés

megalapozottnak tűnik. A negyvenes években valóban jelentősen több gyermek született, mint korábban, így a hatvanas években valóban egy nagy számosságú fiatal korosztály jelentkezik. Az, hogy ennek a korosztálynak a kiszélesedése milyen hatással lesz a felsőoktatásra, ennyiből még nem egyértelmű. Hogy mindez a felsőoktatásba jelentkezők, felvettek számának növekedésével is jár-e, nem biztos, hiszen nem tudjuk például, hogy a társadalom mely rétegeiben nőtt a gyerekszülések száma, ahogy az is kérdés, hogy az egyetemek, főiskolák felvonnának-e több hallgatót. A következőkben ezzel kapcsolatban is szeretném bemutatni a korszak néhány jellemzőjét, amelyek egyben lehetőséget is adtak egyfajta kulturális forradalom kibontakozására.

3.2. Gazdasági, társadalmi változások

Nem csak a fiatalok létszáma nőtt meg az 1960-as évekre, de két másik jelentős változás is bekövetkezett, melyeket úgy tudnék elkülöníteni, mint a jóléti változások és a technológia térnyerése. A két jelenség bár különválasztható, a valóságban természetesen létezik köztük kölcsönhatás. Bemutatásukhoz a következőkben részben Bíró (1987) gondolatmenetére fogok támaszkodni.

1. táblázat

Bruttó nemzeti össztermék (GNP)/fő, személyi jövedelem (1958-as dollárárfolyamon)						
	1955	1960	1965	1966	1967	1968
GNP/fő	2650	2699	3175	3342	3388	3518
Személyi jövedelem	2027	2157	2545	2674	2763	2884

Forrás: Bureau of the Census, 1970. 312.o.

Ami a jóléti változásokat illeti, elsőként azt láthatjuk (1. táblázat), hogy a tárgyalt időszakban az amerikai nemzeti össztermék egy főre eső értéke 1960-68-ig harminc százalékkal emelkedett. Maga a növekedés mértéke nem egyedülálló nemzetközi viszonylatban – így például Franciaország vagy az NSZK ennél némileg jobbat produkálnak – ugyanakkor számszerűleg végül elmaradnak az amerikai GNP/fő értéktől (1968-as érték, aktuális dollárárfolyamon: Egyesült Államok – 4379 \$, Franciaország 2537 \$, NSZK – 2206 \$) (Bureau of the Census, 1970. 810.o.). Ezen kívül a személyi jövedelem is hasonló mértékben és irányban változik az említett nyolc évben, tehát

elmondható, hogy az amerikai termelékenység jelentős ütemben növekszik és világszinten vezető pozíciót foglal el, valamint állampolgárainak jövedelme is nő.

2. táblázat

	Szegénységi küszöb alatt élők aránya			
	1959	1963	1966	1968
Száma (mio)	39,5	36,4	28,5	25,4
Lakosság százalékában	22,4	19,5	14,7	12,8
Fehér lakosság százalékában	18,1	15,3	11,3	10,0
Fekete lakosság százalékában	56,2	51,0	39,8	33,5

Forrás: Bureau of the Census, 1970. 328.o.

Ezzel párhuzamosan a létminimum alatt élő szegények száma is jócskán visszaszorul (2. táblázat). Bár még mindig jelentős egyenlőtlenség tapasztalható a fehér és fekete lakosság között utóbbi hátrányára, mindkét csoportban észrevehető az erőteljes csökkenés.

Ugyancsak a fekete kisebbség hátrányos helyzetére mutat rá a fekete-fehér munkanélküliségi ráták közötti különbség. 1960 és 1968 között csökken ugyan a munkanélküliség összességében csökkent – fehérek és feketék rátája 4,9 - 10,2 százalékról 3,2 – 6,7-re – de a két csoport között továbbra is több, mint kétszeres a különbség (Bureau of the Census, 1970. 216.o.).

Érdemes szót ejteni még a nők munkába állásának kérdéséről. A háború alatt a nők foglalkoztatottsága jelentős mértékben megnövekedett, majd lassan, de stabilan nőtt tovább az ötvenes években (Bureau of the Census, 1960. 205.o.), a hatvanasban pedig valamivel fokozódott a növekedés mértéke (Bureau of the Census, 1970. 214.o.). Az érdekesség azonban inkább az, hogy a női munkavállalók száma még mindig messze elmaradt a férfiak számától. Az évtized elején kevesebb, mint feleannyi nő dolgozott, mint férfi, de az évtized végén is csak ötvenhét százaléka volt ez az arány (Bureau of the Census, 1970. 214.o.), azaz még mindig jelentős számú nő maradt háztartásbeli.

Az egyenlőtlenségek természetesen fontos kiinduló pontjai lesznek a polgárjogi, illetve a nők otthon maradása néhány feminista mozgalomnak, de a fenti folyamatok alapján elmondható, hogy a hatvanas években megindult egy jólétnövekedés, és nem csak a meglévő középosztály jövedelme növekedett, hanem a korábbi szegényebb réteg

is elkezdett a középosztálybeli lét felé tolódni. Az anyagi lehetőségek kiszélesedése (mivel ez idő alatt az árak nem emelkedtek a jövedelmekkel egyenlő mértékben - Bureau of the Census, 1970. 816.o.) egyúttal újabb fogyasztói igények megjelenését is jelenti. Az, hogy társadalom egyik részének már a megélhetés alapvető problémái kevésbé jelentettek gondot, a kiszélesedő középosztály, illetve ennek a rétegnek a többletjövedelme lehetővé teszi egyre több szolgáltatás, így az oktatás és a kultúra többek számára való elérhetőségét, illetve ezen területeknek a hangsúlyosabbá válását a gondolkodásban.

3. táblázat

A munkaerő szektoriális megoszlása az Egyesült Államokban (%)			
Év	Ipar	Mezőgazdaság	Szolgáltatás
1940	35	19	46
1950	37	13	50
1964	34	7	59
1970	26	4	70
1973	25	4	71

Forrás: Richta, 1968. 263.o. és UN Statistical Yearbook 1976. (idézi: Bíró, 1987. 35.o.)

Már némiképp a technológiával kapcsolatos változásokra utal a következő táblázat. A munkaerő szektoriális átrendeződése az iparból és a mezőgazdaságból a szolgáltatások területére gazdaságszerkezeti szemszögből jelzi a posztindusztriális társadalom létrejöttét. A technológiával kapcsolatos változások a tudomány szerepének hangsúlyosabbá válását, kutatásra való többletköltést is jelentik. A 4. táblázatból kiolvasható, hogy a kutatás és fejlesztésre fordított összegek igen nagy mértékben nőttek. Abban az időszakban, amikor a nemzeti össztermék harminc százalékos emelkedést produkált (1960-68), a K+F kiadások mintegy 82%-kal nőttek (vö. 1. táblázat), azaz a gazdasági növekedéshez képest relatíve is egyre nagyobb összegeket fordítottak ilyen jellegű tevékenységekre.

4. táblázat

Kutatás és fejlesztési kiadások				
Év	1955	1960	1965	1968
Millió dollár	6 182	13 551	20 091	24 689

Forrás: Bureau of the Census, 1976. 566.o.

A fentiek alapján feltételezhető, hogy egyre nagyobb igény jelentkezik a munkáltatóktól a felsőfokú végzettségű munkavállalók, kutatók iránt, azaz felértékelődik az egyetemi, főiskolai végzettség. Mindennek az lehet az oka, hogy a korábbi háborús fejlesztések által generált új technológiák utat nyitottak egy fokozottabb mértékű technikai fejlődésnek, Bíró Dávid szerint: „kibontakozik a tudományos-technikai forradalom, melyben a tudomány már nem pusztán közvetlen termelőerő, hanem egyre inkább ő húzza maga után a termelést” (Bíró, 1987. 32.o.).

A kutatás-fejlesztés kapcsán érdemes szót ejteni az egyetemi kutatási kiadásokról is. A felsőoktatási intézményekről szóló pénzügyi statisztikákból az olvasható ki, hogy 1960 és 1970 között – és ez illeszkedik a korábban elmondott tendenciákhoz – jelentősen megnőtt az oktatáshoz és tanszéki kutatásokhoz köthető kiadások mennyisége (1793 millió dollárról 7653 millióra), az egyéb (nem tanszéki) kutatásokra költött összeg pedig duplájára emelkedett (Bureau of the Census, 1974. 137.o.).

Beleillik ebbe a jelenségbe az is, hogy a tudományos fokozatot szerzők száma nagyobb ütemben növekszik, mint az egyéb egyetemi végzettséget szerzők száma. Míg 1955-ben 8 840-en szereznek doktori fokozatot valamilyen tudományterületen, addig 1971-ben ez a szám 32 107. Ez 360%-os növekedést jelent, míg a diplomát (undergraduate és graduate) szerzők száma összesen 320%-ára nőtt (Bureau of the Census, 1957. 129.o.; 1974. 139.o.). Azonban ez már nem csak a tudományos fokozat jelentőségének növekedéséről árulkodik, hanem egyúttal a felsőoktatásban résztvevők számának fokozott növekedéséről is. A hallgatók száma tehát nem csak abszolút értelemben növekszik a népességnövekedés miatt, hanem annál meredekebben, így relatív értelemben is egyre többen vesznek benne részt a baby-boom korosztályon belül (Bureau of the Census, 1974. 134.o.).

Ezen a ponton tehát összekapcsolódik a jólét által a lakosságban ébresztett igény, vagyis az, hogy feltehetően egyre többen szeretnének továbbtanulni, és az, hogy egyre nagyobb is a kereslet felsőfokú végzettségűekre. A jellemzően diplomás fehér-galléros munkavállalók száma is ilyen tendenciát igazol: 1950-ben még a munkavállalóknak 37,5 százaléka volt ide sorolható foglalkozását tekintve, addig 1970-ben már 48,6 százalék ez az arány (Bureau of the Census, 1970. 225.o.).

A fejezetben eddig láthattuk tehát, hogy a hatvanas években növekvő gazdasági teljesítmény és egyre szélesebb körű jólét jellemezte az Egyesült Államok lakosságát,

mely a középosztály kiszélesedéséhez vezetett. Ez azonban nem azonos mértékben ment végbe a társadalom minden csoportjában. Ezzel egyidőben jelentős mennyiségű fiatal jelenik meg a népességben, viszonylagos anyagi biztonságban felnőve, akik között egyre inkább megjelenik az igény – és a lehetőség is adott – hogy a felsőoktatásban részt vegyen, ezzel jelentős hallgatószám növekedést okozva. A növekvő számú hallgatói réteg keresleti oldalról is ösztönözve volt a pályaválasztása során, hiszen a tudomány fejlődése egyre magasabb szintű végzettséget, szaktudást, specializációt igényel. A technikai haladás – mely alatt nem szigorúan a mérnöki teljesítmény fejlődését értem, hanem általában a problémák specializált, tudományos alapú megoldását – ezután újból visszahat a gazdaság fejlődésére, felismerik, hogy a technika egyre inkább fokozza a termelékenységet, így a társadalom egyre többet fordít oktatásra, kutatásra. Tulajdonképpen ezt a folyamatot nevezhetjük a tudástársadalom kialakulásának.

Azt gondolhatnánk, hogy a társadalom tagjai elégedettek is ezzel a helyzettel: egyre jobban élnek, fogyaszthatnak, kiélvezhetik a technológia nyújtotta kényelmi szolgáltatásokat, tanulhatnak és művelhetik azt a tudományt, amelynek segítségével méginkább biztosítani tudják létfeltételeiket. Azonban a történelem azt mutatja, hogy nem volt ezzel mindenki elégedett. Olyannyira nem, hogy a fent leírt életmóddal való egyet nem értés szülte jelentős részben az ellenkultúrát – mely egy tágabban értelmezhető kulturális ellenirányzat a domináns életmóddal és értékrenddel szemben – és teremtette meg az újbaloldal politikai létjogosultságát is.

Az egyre növekvő jólét új értékeket is létrehozott, és ez a hatvanas évek Amerikájának ellentmondása: a létfeltételek megléte lehetőséget ad a figyelem kevésbé materiális dolgok felé terelődésére, és a fennálló értékek megkérdőjelezésére, hogy ezzel a racionális szakértői, technokratikus és a jólétet létrehozó gondolkodásmód ellenében valami általuk humánusabbnak, romantikusabbnak tartott világot hozzanak létre.

Láttuk, hogy jelentős igény van a gazdaságban felsőfokú végzettségű, magasan képzett szakemberekre, illetve párhuzamosan a lakosság egyre jelentősebb részének van módja arra, hogy továbbtanulásban gondolkodhasson. Ebben az időszakban azonban jelentős átalakulás zajlik a felsőoktatásban, nem egészen ugyanazt jelenti már, mint mondjuk 20 évvel azelőtt. Másrészről, mint láttuk, a kisebbségek még jelentős

lemaradásban vannak a többségi társadalomtól, így bár egyre többen, de azért a jelentős részben még mindig a középosztály gyermekei találhatók meg az előadótermekben. Az egyetemen más rendszer fogadja már őket, mint amilyen kép a társadalomban él róla, és amilyen benyomást a szüleiktől a felsőoktatás világáról kaptak. A következő fejezetben ezt az átmenetet, átalakulást fogom részletesebben bemutatni.

4. Az átalakuló egyetem

Az egyetemek sok száz évet felölelő története során a huszadik század elejére három (valójában négy), jól különválasztható egyetemi modell alakult ki. Ezek eleve különböző korszakokban jöttek létre, fénykorukat is más-más történelmi periódusban élték, azonban a század elején mindhárom létezett, és struktúrájukban markánsan elkülönültek egymástól. Természetesen, mint arról később részletesebben is szó fog esni, ezek a típusok ma már nem különülnek el ilyen vegytisztán. A következőkben Hrubos (2006a) alapján fogom bemutatni a típusokat, közülük az amerikai természetesen részletesebben tárgyalva. Erre azért van szükség, hogy összehasonlíthassam azt pár évtizeddel későbbi megfelelőjével, pontosabban viszonyítási alapul szolgálhasson a huszadik század közepén bekövetkező változások bemutatásához.

A felsőoktatás intézményrendszerét tehát három főbb modellre bonthatjuk szét. Ezek a brit, a kontinentális és az amerikai modell. Ez a sorrend egyébként nagyjából megfelel felemelkedésük kronológiájának is, vagyis a brit modell már a 18. században hasonló formában létezett, és jellemezte a kor legjobb egyetemeit. A kontinentális modell létrejötte s a brit modell kihívójává válása a 19. századra tehető, míg az amerikai modelltől a 20. században mondható el, hogy a világ legjobb egyetemeit képes kitermelni.

A brit modell tehát a legkorábbi a három felsorolt közül, egyben a mai napig a legradicionálisabb. Eredetileg jellemzője, hogy az intézmények példátlan autonómiát élveznek, függetlenül mind az államtól, mind a piactól. A professzorok és az akadémiai közösség tekintélye rendkívül magas, oligarchikus viszonyok jellemzik a szektort.

Arisztokratikus berendezkedése valódi elitoktatást biztosít, az akadémia helyzete tehát elefántcsonttoronyhoz hasonlítható.

A kontinentális modellben ehhez képest az állam egyértelműen nagyobb hatalmat gyakorol az egyetem felett, ugyanakkor ez is két altípusra osztható. A felvilágosodás hatására Németországban létrejött humboldti modellben az állam a professzori kinevezések fölött gyakorol elsősorban kontrollt, ugyanakkor lényegesen nyitottabb rendszer, mint a brit modell. Nyitottsága alatt azt értem, hogy bár az akadémiai közösség tagjai szigorú bürokratikus követelmények alapján kerülnek kiválasztásra, az egész egyetem mégis egy párbeszédesebb, szellemileg szabadabb közösség, mely a professzorokat és a diákokat egyaránt szervesen magába foglalja. Ez az intellektuális nyitottság egyébként a felvilágosodás reakciójaként fogható fel a középkori egyetemek merevségére.

A kontinentális modell másik ága a napóleoni modell, ami szervezetében még erősebb bürokratikus kontroll alá esik. Itt az állam nem csak a kinevezéseket, de a felsőoktatás számos aspektusát – pl. egyetem belső élete, feladatai, képzések és azok eredményessége – közvetlenül kontrollálja. Nem jellemző rá a humboldti egyetem intellektuális szabadsága, hiszen alapvető célja nem a tudományos ismeretek bővítése, hanem az állami bürokrácia utánpótlásának kinevelése.

Az amerikai modell esetében azért kell különösen óvatosan bánni a megfogalmazással ebben a fejezetben, hiszen a modell maga sem sokkal korábban alakult ki, mint a dolgozatom által bemutatott gazdaság- és társadalomtörténeti folyamatok. Elkerülendő tehát, hogy az ötvenes-hatvanas évek következményeit is a modell eredeti jellemzői között soroljuk fel. Maga a modell tehát Hrubos (2006a) szerint mind brit, mind humboldti alapokra épül, ugyanakkor természetesen különbségek is felfedezhetőek. Az amerikai modell eredeti, vegytiszta változatában az intézmények többségében nem állami intézmények, az államnak – a brithez hasonlóan – nincs beleszólása a jelentős számú magánintézmény üzemeltetésébe, oktatási profiljába stb.

Ugyanakkor a tanári karnak sincs vezetői funkciója, az intézményeket egyrészt egy főként külső érintettekből – tehát nem egyetemi polgárokból – álló testület irányítja. A gazdálkodó magánintézményekre épülő modellnek tehát alapvető eleme a hallgatókért folyó verseny. A számos külső érintett ellenére úgy tűnik, hogy ez a

versengő rendszer tartalmaz valamilyen, nem a tudományok gyakorlati hasznosságán alapuló, hanem magáért a tudásszerzésért folyó intellektuális hozzáállást. Ennek oka éppen a tanári közösség vezetői feladatkörének hiánya is lehet, s hogy így a tanításra és kutatásra koncentrálnak. Talán még közelebb áll a megoldáshoz, hogy eredetileg elintézményekről lévén szó, az irányító grémium azonos társadalmi háttérből érkezik, mint az oktatók vagy a hallgatók, ezáltal az egyetem célja kvázi konszenzusos tud lenni. Így hát az amerikai modellben felfedezhető motívumok erős (humboldti) intellektuális szabadságról, a tudás szeretetért folyó munkáról, szabad gondolkodásról árulkodnak, de mindezt azért erős tekintélytisztelő hierarchiában teszik (Pelikan, 1992).

4.1. Expanzió

A hatvanas évek Amerikájának demográfiáját és gazdasági jellemzőit tárgyaló fejezetben láthattuk a leírását és okait is annak a jelenségnek, hogy egyre több hallgatója lett a felsőoktatási intézményeknek. Láthattuk, hogy a bővülést hajtotta egy jelentős népességrobbanás, technológiai fejlődés, melynek kapcsán megnőtt az igény a magas hozzáadott értékű kutatásokra. Ugyancsak hajtotta az általános gazdasági növekedés, a jólét növekedése és a szegénység mérséklődése, valamint a gazdaság strukturális átrendeződése a szolgáltató szektor felé. Mindez nem csak abszolút, de korosztályon belüli relatív értelemben is növelte a hallgatók számát.

Ezekon kívül az első expanziós irányba terelő kormányzati lépés még egy 1944-ben indult, a világháborús veteránok számára beindított felzárkóztató program, az erről szóló törvény az úgynevezett GI Bill. Segítségével a háborúban meghatározott ideig szolgálatot teljesítő katonák kedvezményes hitelekkel vehettek fel, lakásvásárlásban, vállalkozás alapításában segítette őket a kormányzat. Jelentős része volt a programnak a felsőoktatásba terelésüknek támogatása, így tandíjhozjárulást, mentességet, valamint megélhetési költségeikhez való támogatást kaphattak, a hazatérő veteránok pedig ezekkel a kedvezményekkel éltek is (Altschuler-Blumin, 2009).

A fentiekben leírt hallgatói létszámrobbanást nevezhetjük tehát részben a felsőoktatás expanziójának. Azonban ez meglehetősen komplex folyamat, mely nem csak egy horizontális táguulással, létszámnövekedéssel jellemezhető, de részét képezik újonnan létrejövő intézmények, hierarchiába rendeződve, új struktúrát adva ezzel a

felsőoktatásnak. Ezt az új vertikális tagolódást szokás (Hrubos, 2006a) többszektorúvá válásnak nevezni. Az Egyesült Államok szövetségi rendszere ugyan lehetőséget adott arra, hogy az egyes államok szintjén különbségek jelentkezzenek, de azért szövetségi törvényhozás egységesen jelentős változásokat hozott ebben az időben. Ezért, és az állami szintű részletek terjedelemigénye miatt én mégis egy általánosnak mondható képet szeretnék adni róla. A következőkben a létszámnövekedés és az újrastrukturálódás irányából fogom bemutatni az expanzió jelenségét, később pedig azonosítom néhány következményét is.

4.1.1. Tömegesedés

Mint említettem a hallgatói létszámnövekedés tulajdonképpen az expanzió legjelentősebb hajtóereje amellet, hogy bizonyos társadalom- és gazdaságpolitikai megfontolások alapján – mint, hogy a felsőoktatásra mint a gazdaság húzóerejére, valamint a társadalmi egyenlőtlenségek leküzdésének eszközére gondolnak – a politika is zászlójára tűzte a felsőoktatás kibővítését. A felsőoktatási kereslet növekedése az 5. számú táblázatban figyelhető meg. A vizsgált évtized első éve és 1970 között a beiratkozó hallgatók létszáma hatalmasat ugrott, mely változás elsősorban az alapképzésben fejtette ki hatását. Az undergraduate képzésre beiratkozó hallgatók száma tíz év alatt 3,2 milliőról mintegy hét millióra növekedett. Ezzel párhuzamosan megfigyelhető a korábban már említett állítás is, miszerint nem csak abszolút számában növekszik a hallgatói létszám, de a korosztályhoz viszonyított arányában is egyre többen mennek alapképzésre – a táblázatból láthatóan ez a legnépszerűbb képzéstípus. Az arány olyannyira megnőtt, hogy már jócskán meghaladja azt a harmincöt százalékos szintet, amely felett tömegoktatásnak szokás nevezni a felsőoktatás jellegét (Hrubos, 2006a, 10.o.). A táblázat egyéb soraira a későbbiekben még vissza fogok utalni.

5. táblázat

Felsőoktatásba beiratkozók (ezer fő)			
	1960	1965	1970
Összesen	3 789	5 921	8 581
ebből			
Fokozatot adó képzés (Degree)	3 583	5 526	7 920
Alapképzés (Undergraduate)	3 227	4 907	7 020
Aránya a 18-21 éves korosztályban (%)	33,2	39,9	48,0
Férfi	2 004	2 952	4 068
Nő	1 223	1 955	2 953
4 éves képzés	2 776	4 066	5 390
-Nappali	2 077	3 159	4 234
-Részidős	699	907	1 156
2 éves képzés	451	841	1 630
Állami	1 929	3 255	5 194
Magán	1 298	1 653	1 826
Mesterképzés (Graduate)	356	619	900
Fokozatot nem adó képzés (Non-degree)	206	395	661

Forrás: Bureau of the Census, 1974. 134.o.

Az oktatás tömegessé válásával egyidőben a heterogenizálódási folyamat is megjelenik. A társadalompolitikai céloknak megfelelően a kevésbé jó képességű diákok is felvételt nyerhetnek a felsőoktatásba, már nem egy szűk elit kiváltságáról van szó, de így annak átlagos szintje is romlik (Zsigmond, 1992). Ez ugyan nem igaz egységesen minden egyes intézményre, ezért vegyük most szemügyre, milyen típusú intézmények és milyen struktúra jött létre a felsőoktatás rendszerében.

4.1.2. Többszektorúság

Jól szemlélteti a felsőoktatás újonnan kialakuló struktúráját annak angol elnevezése. A higher education mellett ugyanis, annak alrendszereként az elérhetőbb hangzású, tágabban értelmezhető post-secondary elnevezést is elkezdte párhuzamosan alkalmazni a törvényhozás. Ennek nyomát találhatjuk az 1965-ös szövetségi felsőoktatási törvény szóhasználatában is (Higher Education Act, 1965).

A post-secondary kifejezés mintegy bevezeti az új tudás alapú társadalom némely fontos elemeit a szakpolitikába, azaz megjelenik benne az élethosszig tartó tanulás és a tudás demokratikus elérhetőségének elképzelése. A világ kihívásaira már nem adhat elégséges választ egy statikus oktatási rendszer, így az alap- és középfokú oktatás után nem tekinthetjük befejezettnek a tanulmányokat az utolsó és egyben legmagasabb szintű, minden lehetséges tudást átadó felsőoktatással. Emellett a társadalom igényeire is egy olyan rendszer adhat kielégítő választ, ami a különböző háttérű emberek számára egyaránt elérhetővé teszi a középiskola utáni továbbtanulást, szakmaszerzést, ugyanakkor átjárható és rugalmasan kombinálható. Ezek az igények és jelentéstartalmak jelennek meg véleményem szerint abban, hogy középfokú utáninak (magyarul a középfokú könnyebben értelmezhető, mint a másodfokú), post-secondary-nek kezdik nevezni a felsőoktatási rendszer egy részét, amit dinamikusan követhet még bármilyen későbbi képzés.

Kevésbé interpretatív megközelítésben a post-secondary kifejezés pedig arra a megváltozott struktúrára utal, ami a korábbi nagy egyetemek mellett alakult ki az évetizedben. Továbbra is megmaradtak a nagypresztízsű régi egyetemek, de egyre több új intézmény jelent meg mellettük. Ez részben új egyetemeket jelent, részben viszont akkreditációval nem rendelkező, felsőfokú végzettséget, fokozatot nem adó intézményeket, általában college-okat. A szegmentálódás e három szektor irányába viszonylag egyértelmű feladatkör-megosztást és presztízs-sorrendet eredményezett.

A kialakuló hierarchia csúcsán Hrubos (2006a) alapján a régi elitegyetemek maradtak, melyek jelentős kutatási centrumokként működtek tovább oktatási tevékenységük fenntartása mellett. A presztízs-sorrend következő szintjén az újonnan létrejövő egyetemek állnak arányaiban csökkentett kutatási kapacitással. Ezek nagyobb hallgatói létszámot kiszolgáló, inkább oktatásra fókuszáló intézmények. A sorrend végén az akkreditációval nem feltétlenül rendelkező college-okat találjuk, melyek nem foglalkoznak kutatással, annál inkább szakképzéssel, átképzéssel. Ezek valódi tömegképző intézmények, az oktatókra jutó hallgatószám igen magas, és igen változatos képzési palettát nyújtanak, a munkaerőpiachoz gyorsan alkalmazkodni képes, rugalmas, gyakorlatias rendszerben. Tisztázásként megemlítendő, hogy a college, mint olyan a hierarchia bármely szintjéhez kapcsolódhat, gyakran egyes egyetemek undergraduate képzését is így hívják, de a tudományos fokozatot nem adó két éves képzéseket nyújtó

intézményeket is community vagy junior college-nak nevezik. Az iménti hierarchia alsó szintjeként említettek alatt ezek értendők.

A felsőoktatási intézményeket elhelyezhetjük egy másik dimenzió mentén is. Eszerint magán (private) vagy állami (public) intézmények lehetnek, azonban az amerikai rendszert kevésbé ismerő olvasó számára fontos lehet, hogy a fenti három képzési szektor hogyan feleltethető meg ezeknek. Az újonnan létrejött egyetemek persze főként állami alapításúak, míg az elitintézmények nem kizárólagosan, de jellemzően inkább a magánszektorhoz tartoznak. A (junior) college-ok között pedig egyaránt megtalálható fenntartóként a magán- és az állami szféra, viszont az évtized itt is inkább az állami intézmények megszorodását hozta. 1960- tól 70-ig, míg a magán college-ok száma alig változott, addig a public college-ok száma több, mint a kétszeresére nőtt (Bureau of the Census, 1974. 133.o.).

Az új struktúra létrejötté – mely egyben a kínálat bővülését is jelenti – egyszerre tudható be a releváns korosztályban tapasztalt népességnövekedésnek, valamint a társadalompolitikai nyomásnak (G.I. Bill, illetve Great Society program, mely Johnson elnök szegénység és faji egyenlőtlenség felszámolására vonatkozó programja). Ezutóbbi azonban az eredeti amerikai felsőoktatási modellben nem megszokott viselkedése az állami szereplőnek, és a modelltől meglehetősen idegen jelenség, hogy jelentősen beleavatkozzon az addig főként piaci alapon működő felsőoktatás kereslet-kínálati viszonyaiba. A részben természetes módon jelentkező, részben a maga által generált keresletnövekedésre az állam az új intézmények megalakításával, tandíjak finanszírozásával adott választ (Higher Education Act, 1965). Végző soron így jöttek létre az új állami egyetemek, és számos két éves képzést, vagy fokozatot nem biztosító college is.

A következőkben összegezni fogom a felsőoktatás átalakulásának korábban említett tényezőit, és rávilágítok néhány fontos következményére, melyekről azt gondolom, hogy az újbaloldal szellemi háttérével rendelkező diákság lázadásának központi problémája lehetett. Az újonnan létrehozott intézményeket a továbbiakban nem különítem college-okra és egyetemekre, az egyszerűség kedvéért utóbbi elnevezést használom.

4.2. Az átalakulás hatásai

A baby-boom és a társadalmi programok hatására emelkedő hallgatószámot tehát elsősorban az állami intézmények vették ki a részüket. Mint az az 5. táblázatban látható is, 1960 és '70 között bár majdnem másfélszeresére nőtt az (akkreditált) magánintézményben hallgatók száma, a valódi növekedést az állami intézményekbe beiratkozóknál láthatjuk, két millióról öt millió fölé éves szinten. A képzések típusa alapján jelentős mértékben növekedett a hallgatószám a fokozatot nem adó képzéseknél, a különféle (két ill. négy éves) bachelor képzéseknél, és a graduate képzéseknél is. Érdeemes arra is gondolni, hogy a lényegesen több diák – akik jellemzően undergraduate, tehát egyetemi képzésben jelentkeztek – a közérdeklődést is a felsőoktatás kérdései felé vonzotta, ezáltal gerjesztve azt a folyamatot, hogy az egy politikailag releváns terület legyen.

Az bizonyosan elmondható, hogy a megemelkedett hallgatószámot ellátó állami intézmények jelentős költségvetési terhelést jelentettek a fenntartóiknak. 1955 és 1972 között az állami szintű, felsőoktatással kapcsolatos kormányzati kiadások 1,6 milliárd dollárról 15,9 milliárdra nőttek, tehát gyakorlatilag megtízszereződtek (Bureau of the Census, 1974. 246.o.).

A jelentősen emelkedő ráfordításoknak a politikai figyelem mellett több következménye is lett. Teljesen érthető módon az állami és szövetségi kormányzat egyre nagyobb kontrollt kívántak gyakorolni az intézményeik felett, így egyre jobban szabályozva a tevékenységüket mind oktatási, mind gazdasági szempontból. Ez, valamint a megnövekedett méret szükségessé tette, hogy az intézmények jóval nagyobb adminisztrációs, minőségellenőrző és gazdasági apparátust tartsanak fenn, mely bürokratikus egységek meghatározó szerepe az egyetemek életében egyre nagyobbá vált (Hrubos, 2006a).

A társadalmi szinten kiemelkedően magas és emelkedő oktatási ráfordításokat a piac további bevonásával lehetett ellensúlyozni, azaz olyan vállalati kutatási programokkal, specializált képzésekkel amelyekre a munkaerőpiacnak igénye volt. Ez az állami szabályozónak már csak a munknélküliség csökkentése miatt is érdekében állt, így a szektor egyben gazdaságpolitikai eszközzé is vált. A piac bevonása, illetve az állami egyetemek között is meglévő verseny természetesen nem idegen az amerikai felsőoktatás szellemiségétől, ugyanakkor a bürokratikus szervezetek megerősödése az

egyetem eredeti, oktatási-kutatási tevékenységével foglalkozó akadémiai szféra befolyását csökkentette. Míg korábban a felsőoktatásra jellemző elitképzést olyan magánalapítványok irányították, melyek igazgatótanácsában egykori rektorok, dékánok, oktatással foglalkozó szakemberek nagy számban ültek, addig az új tömegintézményekben egyre meghatározóbb szerepet szerző adminisztratív testületek elsősorban hatékonysági, az állami pályázatok elnyeréséhez szükséges szempontok alapján irányították a szervezeteket. Az új egyetemek tehát működésükben már inkább nagyvállalatokra hasonlítottak, szemben a korábbi, gyakran elefántcsonttoronyhoz hasonlított intézményekkel, melyek esetében gyakorlatilag minden érintett ugyanazon társadalmi rétegből származott. Ezutóbbi lehetővé tette, hogy a felsőoktatás érintettjei és az általuk definiált célok ne legyenek alapvető konfliktusban egymással, szemben az új helyzettel, ahol a heterogén érintetti kör céljai is könnyebben divergálnak egymástól (Hrubos, 2006a).

Ide kapcsolódó kérdés, hogy az átalakuló szervezeti struktúrákban milyen szinten maradhatott meg az intézmények autonómiája, illetve mennyire korlátozódott ennek kapcsán az akadémiai szereplők szabadsága. Hrubos (2006b) szerint azonban a fentiek – legalábbis a hatvanas években – nem csorbultak igazán. Az intézményi autonómia, azaz, hogy az egyetemek teljesen szabadon dönthessenek belső életükről, sosem valósult meg tökéletesen. Az egyetemmodellek nagy részében az intézmények mindig függtek a fenntartótól, annak valamelyest beleszólása volt a belső életbe. Természetesen ettől még előfordulhat olyan eset, amely egyértelműen az intézményi autonómia csorbítását jelenti, és megkérdőjelezi az egyetem célját. Az akadémiai szabadság pedig, mivel a hatvanas évek egy gazdaságilag viszonylag bővelkedő, forrásgazdag időszak volt, akkor sem korlátozódott jelentősen, ha az egyetemeket nagyvállalatként irányították.

Még ha a gazdasági lehetőségek sokmindenki számára lehetővé is tették a kutatást és az oktatást, az annak irányát valamelyest megszabó hatékonysági és munkaerőpiaci szempontok az ötvenes évek során véleményem szerint mégis felerősítették némileg egyes tudományterületek fontosságát. A preferenciaváltozás a világháborút követő gyors technikai fejlődés, a részben ebből eredeztethető gazdasági fellendülés és a szovjet űrkutatási előrehaladástól való félelem egyaránt a természettudományi dominancia kialakításának irányába hatottak. Ezen kívül – szintén a nemzetközi verseny, és a hatékonyságra való törekvés miatt – a kézzel fogható, specializált

szaktudások kerültek az oktatás középpontjába. Ezt a folyamatot támasztja alá az alábbi táblázat, amely a természettudományos képzéseken szerzett diplomák számát hasonlítja össze a társadalomtudományiakkal.

6. táblázat

Megszerzett diplomák száma (BA/BSc, MA/MSc, PhD)					
	Matematika	Mérnöki	Egyéb	Term.tud.	Társ.tud.
1955	5 045	27 672	26 426	59 143	86 049
1971	31 191	70 127	77 039	178 357	175 486
Növekedés	618%	253%	292%	302%	204%

Forrás: Bureau of the Census, 1957. 129.o., 1974. 139.o., saját számítás

Jól látszik, hogy ebben a tizenhat évben a matematikusi képzettséget kapók, valamilyen mérnöki területen végzők, és az egyéb biológusi, kémikusi, fizikusi, geológusi képzéseket elvégzők száma összesen háromszorosára nőtt. Természetesen, a felsőoktatás általános bővülése miatt a társadalomtudományi diplomák száma is megnőtt a kétszeresére, de a különbség számottevő. Szigorúan véve a mérnöki tudományok kihagyhatóak lennének a természettudományok közül, ebben az esetben még nagyobb lenne a különbség a reáliakon és a társadalomtudományokon végzetek számának növekedésében. Ennek ellenére érdemes figyelembe venni, hiszen egy meglehetősen gyakorlatias és specializált tudományról van szó. Még szembetűnőbbek a fenti számok, ha szemügyre vesszük azt, hogy 1955-ben még lényegesen több társadalomtudóst képeztek, míg a hatvanas évek folyamán, legkésőbb 1971-re a természettudományok behozták ezt a különbséget, és már ilyen irányú szakokon képeztek több embert.

A fentiek példaként igyekeztek szolgálni annak alátámasztására, hogy a felsőoktatás expanziójával együtt járt egy szemléletváltás a felsőoktatásban, mely a gyakorlatias, munkaerőpiac számára világosan hasznosítható szaktudással rendelkező, nem csak természettudományos, de specializált munkaerőt kívánt képezni. Ez a szemlélet fontos lesz a diákok céljai és a korszerelme szempontjából.

További hatása az átalakulásnak, hogy hatására több hátrányosabb helyzetű, kisebbségi vagy nő juthatott be a felsőoktatás világába, mint korábban. Az ő arányuk

azonban még mindig jócskán elmaradt a többségi társadalom tagjainak arányától. Ezen kívül a számos, feketék számára létrehozott, vagy főleg általuk látogatott college állapota nem volt kielégítő. Mindez valódi konfliktusokat okozott, hiszen egyik oldalról a diákság a tudásnak, a továbbtanulás lehetőségének demokratizálását hiányolták, a mások pedig – és a diákság ebben a csoportban is képviseltette magát, hiszen voltak konzervatív ellendemosntrációk – az egyenlőség (equity) elvét azzal támadták, hogy a kiválóság (excellence) elvét erodálja a felsőoktatásban a követelmények felhígításán keresztül (Crossland, 1983).

Mint láthatjuk, az ötvenes évek Amerikájában kezdődő felsőoktatási expanziónak, mely önmagában is meglehetősen komplex folyamat, meglehetősen sokrétű hatásai voltak. Ebben a fejezetben egy áttekintést adtam erről a folyamatról oly módon, hogy először is elhelyeztem az amerikai egyetem modelljét a vizsgált időszakig releváns egyéb egyetemmodellek között, illetve részletesebben be is mutattam azt. Ezt követően az expanzió előzményeit, okait fektettem le, visszautalva a a kor gazdasági és társadalmi változásaival foglalkozó fejezetekre, valamint kibővítve ezt a G.I. Bill néven ismert törvény által megalapozott kormányzati programmal. Az expanzió jelenségének egyik részjelenségét, a létszámnövekedést mutattam be ezután, majd egy másik fontos részére, a felsőoktatási rendszer átstrukturálódására fordítottam figyelmet. Ebben az alfejezetben tehát betekintést nyerhettünk az új amerikai felsőoktatási rendszerbe.

Az expanzió hatásaival foglalkozó alfejezetben láhattuk, hogy az államnak a felsőoktatásban megjelenő jelentős szerepvállalása a szektort a politikai diskurzus fókuszába helyezte, hiszen rengeteg közpénzt költöttek el rá. Ez természetesen megnövelte az állami kontrollt, mely újfajta szervezeti megoldásokat kényszerített ki. A gazdaságpolitikai (pl. munkanélküliség csökkentése), és ezáltal a piaci elvárásoknak való megfelelés növelte az intézményeken belül a gazdálkodással foglalkozó szervezetek befolyását, hatékonysági és piacorientált célrendszerük vált dominánssá az egyetem funkciójának, tevékenységeinek meghatározásakor. Az egyetem céljának kijelölése egyébként is nehézségekbe ütközött, mivel az elitegyetemek homogénabb érintetti rendszeréhez képest az új egyetemek körül igen heterogén csoportosulás alakult ki, sokszor különböző célokkal. A heterogén érintetteknek köszönhetően egyszerre lesz cél a tudás demokratizálása, a kiválóság megőrzése és a munkaerőpiaci specializációs igénynek való megfelelés is. Végül megfigyelhettük, hogy a rendszer elmozdul a

kormányzat által ösztönzött demokratizáló funkció irányába, de célját nem sikerül maradéktalanul teljesíteni, a kisebbségek helyzete, képviselte továbbra is szembetűnően rossz. Szintén észlelhetünk egy erőteljes elmozdulást a munkaerőpiaci-kormányzati preferenciák érvényesülése felé, melyet a természettudományos, technológia-orientált, szak- és általában specializált fókuszú képzések bővülésében lelhetünk fel.

Mostanra áttekintettük azokat a társadalmi-gazdasági folyamatokat, amelyek a felsőoktatás változását indukálják, valamint bemutattam magára a hatvanas évek felsőoktatására jellemző átalakulást. A következő fejezetben azt fogom megvilágítani, hogy az eddig bemutatott jelenségek miért váltottak ki ellenállást a korszakban, illetve miért váltottak ki ellenállást különösen a diákság egy részéből.

5. Az újbaloldal elterjedésének okai

5.1. Az újbaloldali eszme elterjedése Amerikában

Annak oka, hogy az újbaloldal eszméi kialakulhattak Amerikában, és hogy ez éppen a hatvanas évekre tehető, számos oka lehet, ezek közül fogom most a szerintem legfontosabbakat bemutatni, felhasználva az eddigi fejezetekben megismerteket.

A második világháborút megelőzően, ahogy a náci hatalomrajutást követően egyre tisztábban kezdett kibontakozni, hogy Németországban a szabad gondolkodásnak komoly korlátai várhatóak, vagy származásuk miatt a üldözhetik őket, számos német tudós emigrált nyugatra. Közöttük volt Max Horkheimer, Theodor Adorno és a már említett Herbert Marcuse is, akik a harmincas években telepedtek le az Egyesült Államokban (Hammond, 2001. 182.o.). Ugyanez igaz Erich Frommra is, aki a pszichológiának fontos személye, ugyanakkor társadalmi kérdésekben is aktívan nyilvánított véleményt (Burston, 1991). Mindannyian a frankfurti iskolához tartoztak, ami miután a náci hatalomrajutást követően lényegében áttelepült Amerikába, ottani – például Columbia – egyetemeken kezdtek tanítani és könyveik angol nyelven is megjelentek (Burston, 1991). Mindez lehetőséget nyújtott arra, hogy markáns nyomot hagyjanak az amerikai gondolkodásban. Közülük Fromm és Marcuse a háború után

tartósan is ott maradt, ezért tudott utóbbi lenni az ellenkultúra legjelentősebb hatású tematizálója.

Ugyanakkor az ötvenes években a frankfurti iskola hatása korlátozottabban tudott csak érvényesülni az akkoriban az Egyesült Államokban uralkodó mccarthyizmusnak köszönhetően. A fogalom arról a McCarthy szenátorról kapta a nevét, akinek a feladata az volt, hogy megakadályozza kommunizmus eszméjének terjedését az államokon belül, illetve kiszűrje az ilyen nézeteket terjesztőket. A gyakorlatban ez visszaélésekhez vezetett, és már a személyiségi és szabadságjogokat sértő módon korlátoztak baloldali értelmiségieket akkor is, ha azok nem voltak kommunisták. Ez a légkör tehát nem kedvezett a frankfurtiakhoz hasonló nézeteket vallóknak, ezért sem tudott az újbaloldal kialakulni a hatvanas évek előtt (Schrecker, 2002).

Azt gondolom, hogy a mccarthyizmus demagógiájával, megalapozatlan vádjával és egyéb túlkapásaival hosszabb távon éppen a szándékaival ellentétes hatást ért el. A korszak visszhangzó kritikák és széles körű bírálatok között ért véget, sokak számára vélt vagy valós bizonyítékot szolgáltatva a fennálló rendszer tökéletlenségére.

A korábbi fejezetek alapján láthatjuk, hogy a hatvanas évekre meglehetősen gazdasági fellendülés, és viszonylagos jólét köszöntött be. Ez megeremtette a lehetőséget egy posztmateriális értékrend kialakulására, mely kinyitotta a kapukat újfajta szellemi irányzatoknak, így az újbaloldali eszméknek is. Ugyanakkor a jólét és a fogyasztás növekedése méginkább célponttá tette az amerikai társadalmat a kritikának, joggal érezhették azt, hogy a tömegkultúra és a fogyasztói társadalom a korábbiaknál erősebben van jelen.

Az ok-okozati viszonyt most nem tárgyalva, de korszakban a gazdasági fellendülés együtt járt a kutatás-fejlesztési kiadások növekedésével és a fokozott technikai fejlődéssel, valamint egy gazdasági szerkezetváltással mely az iparosodott Egyesült Államokat a szolgáltató szektor dominanciája felé tolta el. Így aztán már adatok alapján is igaznak tűnnek Bell (1974, 43.o.) állításai, az amerikai társadalom valóban posztindusztriális. Kialakulóban a technokrácia és a tudás-alapú társadalom, mely egyre inkább a reáltudományok szükségességét, tudományos szervezést és technikai (mérésen, elemzésen) alapuló döntéshozatalt jelent. Egyre több területen jelennek meg bürokratikus, formailag szabályozott mechanizmusok, az állam vagy a gazdasági szféra igényei szerint.

5.2. Konklúzió

Az újbaloldal szemlélete a fennálló modern, technokratikus társadalom domináns racionális logikájának kritikájaként fogalmazódott meg. Ez a fajta társadalomkritika az európai gondolkodásból vezethető le, és közvetlenül főként a frankfurti iskola gondolatvilágából táplálkozik, ám áttételesen a korábban említett racionalitás- és modernitáskritikák is megtalálhatóak benne. Ez erős autoritásellenességben és a felszabadítás gondolata által tematizált elképzelésekben nyilvánult meg. Céljaik az élet bármilyen területén jelentkező elnyomó (gondolat)struktúrák megszüntetése, felszabadítás a technológiai és kapitalista uralomformák alól. Az irányzat támogatói nem komplett társadalomszervezési alternatívát állítottak fel vagy új intézmények létrehozását sürgették – ebben is különböztek a régi baloldaltól, a marxistáktól, szociáldemokrataktól – hanem az emberek tudatának megváltoztatásán keresztül szerették volna a társadalmat is megváltoztatni. Az ember belső megújulását, az öntudat felszabadítását, az ember emancipációját szerették volna elérni.

Láthattuk tehát, hogy a felsőoktatás expanziójával a felsőoktatás szférájában is megjelent a fejlett kapitalizmus, bürokratizmus jellemzői. Épp ezek közül az egyetemek közül kerültek ki azok is, ahol a frankfurti iskola gondolkodói tanítottak, például a Columbia, a University of California, így a kritikai ismereteket épp néhány igen jó egyetem egyébként középosztálybeli diáksága vehette át.

Ezek után már érthető, hogy miért lázadtak a hallgatók – az újbaloldali szellemiségűek, akik valójában csak egy meglehetősen kis százaléka voltak a teljes hallgatószámnak, tehát nem általánosítható – az egyetemeken, ugyanakkor az eddig kifejtettek alapján több válasz is adódik. A legtriviálisabban hangzó az, hogy a fiatalok életkoruknál fogva még kevésbé konformisták, illetve, hogy már az ötvenes években a beatzenének és tinédzserkultúrának köszönhetően elsajátították a lázadás alapjait. Ha ez még önmagában nem is magyaráz meg sokmindent, annyit azért megtudhatunk belőle, hogy ennek a korosztálynak minden korábbinál erősebb volt a generációs öntudata, és szülei nemzedékével szemben definiálta magát már fiatalon, kezdetben csak zenéjében, később egész életstílusában és politikai elképzeléseiben (Gair, 2007).

Az egész ellenkultúra, amibe az újbaloldal politikai irányvonala beágyazódik, egy hatalmas generációs törés is volt tehát egyben, azaz alapvetően csalódtak apáik nemzedékében. Nem értették és kiábrándultak sok olyan értékből, amelyek szerint szüleik éltek az életüket, és amelyek látszólag nem hozták helyre a társadalmi egyenlőtlenségeket, valamint belesodorták az országot egy nagyon hosszan elhúzódó háborúba. Ezzel párhuzamosan viszont eljutott hozzájuk Marcuse és társai filozófiája.

A hatvanas évek kritikai szemléletű lázadói szemében már nem volt elfogadható a 19. századból megörökölt egyetemekre jellemző hierarchikus, tekintélyelvű szemlélet, hiszen a fennálló elitet újratermelőnek és antidemokratikusnak tartották azt. Bár ezek az egyetemek még legalább nagyjából függetlenek voltak, ezáltal rendelkeztek lehetőséggel arra nézvést, hogy az aktuális rendszerrel szemben kritikát fogalmazzanak meg – még akkor is, ha ezt konzervatív mivoltuk miatt ritkán tették meg. A hatvanas évekre azonban egyre inkább elüzletiesedik az oktatás, a hatékonyságról kezd szólni, és kénytelen jobban megfelelni a külső érintettek – állami szervek, munkaerőpiac – igényeinek. Erre hozok is egy példát.

Azon intézmények esetében, ahol jelentős tüntetések voltak – például a Columbia Egyetemen – a diákság a kisebbségek helyzete és a kormányzati fegyverprogramokkal való kutatási összefonódás ellen lázadt. A feketék helyzete ekkor bőven nem volt egyenrangúnak mondható, és a hallgatók között is kevesen voltak. Az újbaloldal szemüvegén keresztül itt a többségi elnyomás és a faji, vagy elitista hierarchia érvényességéről volt szó.

Az állami intézmények esetében, ahol igazán ki tudott bontakozni a felsőoktatás expanziós jelensége, az újbaloldal jelenlétét az indokolta, hogy az állam belépésével a felsőoktatásba a rendszer tömegképpzéssé alakul, azaz bürokratizálódik és az uniformizálás útjára lép. Bár a modern társadalom vezető rétege az értelmiség, akiket leginkább az egyetemeken képeznek, és az egyetem feladata az lenne, hogy egy jobban működő társadalom érdekében szabadon gondolkodó, független embereket képezzen, az újbaloldal szemében inkább tömegesít, nem tanítja meg a humanitáshoz fontos ismereteket, elnyom és a kapitalizmus egydimenziós termékévé tesz. Az egyetem, ami a felvilágosult és emancipált ember helye kéne, hogy legyen, az újbaloldaliak szemléletében a modernitás szolgálatába állt.

Az intézmények megnövekedett mérete és a ráfordított összegek miatt felduzzadnak a gazdasági és bürokratikus irányítószervek, valamint az állami kontroll is erősödik. Ezek egyike sem vált ki tetszést az újbaloldal berkeiben, hiszen nem támogatják sem a technokratikus irányítást, sem az állam önkényes meghatározó szerepét. Bár az új felsőoktatás demokratizáló funkciójával egyet kell, hogy értsenek, de azzal nem, hogy egy elméletben még mindig függetlennek elképzelt egyetem életébe valamilyen külső hatalmi szervezet beavatkozzon, ráadásul úgy, hogy a diákok nem vehetnek részt a döntéshozatalban.

Bármelyik típusú intézményről legyen is szó, az állami beavatkozás, de a piaci kontroll is a technokrácia igényeinek megfelelően a specializáció, és a természettudományos-reál képzések és az üzletiesedés felé tereli az oktatást, ami miatt az újbaloldal az emberiség elvesztésétől fél.

Hivatkozásjegyzék:

- Altschuler, G.C. – Blumin, S.M., 2009. – The GI Bill: a new deal for veterans, Oxford University Press, New York.
- Bell, Daniel, 1974. – The coming of post-industrial society – A venture in social forecasting, Heinemann, London.
- Bíró Dávid, 1987. – Ellenkultúra Amerikában – Tények – szociológiai értékelések, Gondolat, Budapest.
- Bureau of the Census, 1940. – Statistical Abstract of the United States, Washington D.C.
- Bureau of the Census, 1950. – Statistical Abstract of the United States, Washington D.C.
- Bureau of the Census, 1955. – Statistical Abstract of the United States, Washington D.C.
- Bureau of the Census, 1957. – Statistical Abstract of the United States, Washington D.C.
- Bureau of the Census, 1960. – Statistical Abstract of the United States, Washington D.C.
- Bureau of the Census, 1970. – Statistical Abstract of the United States, Washington D.C.
- Bureau of the Census, 1974. – Statistical Abstract of the United States, Washington D.C.
- Bureau of the Census, 1976. – Statistical Abstract of the United States, Washington D.C.
- Congressional Budget Office (CBO), 1977. – The federal workforce: Its size, cost and activities – Staff working paper, Elérhető: <http://www.cbo.gov/ftpdocs/101xx/doc10179/77doc720.pdf> letöltés: 2011.11.21. 2:28
- Crossland, Fred, 1983. – Foundations and higher education. In: Joseph Froomkin (szerk.) The crisis in higher education, pp.48-60. Academy of Political Science, New York.
- Gair, Christopher, 2007. – The American counterculture, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Heidegger, Martin, 2007. – Lét és idő, Osiris, Budapest.
- Higher Education Act, 1965., P.L. No. 89-329. Washington D.C. Elérhető: <http://ftp.resource.org/gao.gov/89-329/00004C57.pdf> letöltés: 2012.03.16. 1:31
- Hrubos Ildikó, 2006a. – A felsőoktatás intézményrendszerének átalakulása, Aula Kiadó, Budapest.
- Hrubos Ildikó, 2006b. – A 21. század egyeteme – Egy új társadalmi szerződés felé, Educatio, 4.sz.
- Marcuse, Herbert, 1990. – Az egydimenziós ember, Kossuth, Budapest.
- Marx, Karl, 1967. – A tőke I., Kossuth, Budapest.
- Molnár Tamás, 1996. – Az értelmiség alkonya, Akadémiai Kiadó, Budapest.

- Pelikan, Jaroslav, 1992. – The idea of the university – A reexamination, Yale University Press, New Haven.
- Richta, Radovan, 1968. – Válaszúton a civilizáció, Kossuth, Budapest.
- Hammond, G.B., 2001 In: Taylor, V.E. – Winqvist, C.E. (szerk.) 2001. – Encyclopedia of postmodernism, Routledge, London.
- UN Statistical Yearbook 1976, 1977. UN, New York.
- Weber, Max, 1970. – Állam, Politika, Tudomány – Tanulmányok, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Weber, Max, 1979. – Gazdaságtörténet – Válogatott tanulmányok, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Weber, Max, 1995. – A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme, Cserépfalvi Könyvkiadó, Budapest.
- Zsigmond Anna, 1992. – Az Egyesült Államok oktatáspolitikája az elmúlt évtizedekben. In: Palovecz János (szerk.) Az amerikai felsőoktatásról, pp.31-86. Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Budapest.
- Bókay Antal, 2006. – Tanulási eredmények – A felsőoktatás eszméjének átalakulása a tartalmi tervezésben, Társadalom és Gazdaság, 2.sz.
- Encyclopaedia Britannica Online, 2012. – Internet – <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/188441/Enlightenment> letöltés: 2012-03-23 13:05
- Burston, Daniel, 1991. – The legacy of Erich Fromm, Harvard University Press, Boston.
- Schrecker, Ellen, 2002. – The age of McCarthyism – A brief history with documents, Palgrave, New York.